

פרשת נצבים - וילך

מיהו בן עליה וכיצד זוכים לכך

'ומל ה' אלקיך את לבבך'

מבואר בדברי הגמ', שאדם יכול לשנות פרקו מאה פעמים. ובכ"ז נחשב ש'לא עבדו', וטעם הדבר מתבאר מתוך דברי רש"י שם, שבזמננו, הרגילות היתה לשנות את הלימוד מאה פעמים, כך כולם היו עושים ולכן, מי ששנה מאה פעמים עשה בעצם כמו כולם, אך מי ששנה מאה ואחד הוכיח בזה שלא עושה בגלל שכולם עושים, אלא שהוא באמת עובד את ה' וזו מטרתו בכל מה שעושה.

והבדל זה הינו מהותי ביותר עד שאותו אחד ששנה פרקו מאה פעמים נקרא 'לא עבדו' ביחס לחברו. ומשום, שעובד את ה' רק בגלל שכולם עושים כך, ומה שאחרים לא עושים גם הוא אינו עושה.

וכך גם בדרכו של בחור ישיבה, יש אחד שעושה מה שכולם עושים. כולם לומדים - גם הוא לומד. כולם מתבטלים - גם הוא מתבטל. ובאופן זה באמת אין הרבה בחירה אם לעשות כך, שהרי הוא נמצא במסלול זה שלא מרצונו, אך השאיפה של בחור היא להיות בן עליה! לא ללכת במסלול רגיל ופשוט ולעשות רק מחמת שכולם עושים, אלא לנסות להתעלות כפי יכולתו.

זהו ג"כ חלק מערלת הלב, אדם עושה הכל כפי נטיות לבו ונותן לחיים לזרום כמהלכם הטבעי, אלא שסוכ"ס הוא מחוייב למסלול מסוים ועליו לעשות כפי שכולם עושים. ומילת ערלת הלב בעניין זה היא שהאדם יתעורר לעבוד את ה' כראוי ולהיות בן עליה, לא בגלל שכולם עושים דבר מסוים אלא בגלל שהוא עובד את ה' ומנצל לכך את כל כוחותיו.

וכן רבינו יונה מביא את הפסוק הנ"ל בתחילת השערי תשובה 'התבאר בתורה כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהרה להשיג מעלת אהבתו, שנאמר 'ושבת עד ה' אלקיך'... ואומר בגוף העניין 'ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך', להשיג אהבתו".

ועניין השגת האהבה המדובר כאן הוא מילת ערלת הלב, כפי שכותב הרמב"ן. ובדבריו מבואר שכאשר אדם מצידו שב אל ה' בכל כוחו, הוא זוכה למילת ערלת הלב להשיג דברים שהיו מעל ליכולתו.

וגם הכח להתעורר לשוב אל ה' טמון בימים המסוגלים הללו, כפי שהביאו הפוסקים שבאלול יש את האפשרות של 'אני לדודי, ויש בזה כח מיוחד להתעורר לתשובה. וככל שמתעוררים לזה, זוכים שהקב"ה ימול את ערלת לבבנו ונשיג דברים שהם מעל היכולת הטבעית שלנו, כמבואר בדברי רבינו יונה.

לעיתים נדמה לבחור ישיבה שקשה לו להיות בן עליה, יש נסיונות רבים והדבר כרוך בקושי גדול. אולם בימי חודש אלול ניתן להגיע לזה יותר מבכל השנה, אם אדם מקיים את ה'אני לדודי', הוא זוכה ל'ומל ה' אלקיך את לבבך', שבמידה מסוימת הקב"ה מל את לבבו שיפנה יותר לצד הטוב, ותהיה לו ס"ד מיוחדת בגדר 'הבא ליטהר מסייעין לו'.

והמוטל עלינו בעניין זה הוא שלא להסתפק במה שכולם עושים אלא לרצות באמת להתעלות, ולנצל למטרה זו את כל כוחותנו, וככל שנתעורר לכך נזכה לס"ד להצליח בדרך זו.

בפוסקים מובא רמז לחודש אלול 'ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך' (דברים ל, ו) - ר"ת 'אלול'. ונעמוד מעט על תוכן העניין, היכן בא רמז זה לידי ביטוי בעבודתנו בחודש זה:

הרמב"ן כותב בביאור הפסוק הזה, בזה"ל, 'זהו שאמרו הבא ליטהר מסייעין אותו מבטיחך שתשוב אליו בכל לבבך והוא יעזור אותך. ונראה מן הכתובים עניין זה שאמר כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו, צדיק או רשע, וכל זמן התורה כן כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב ובעונש כרצונם ברע, אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם בטבע לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפץ בו כלל. והיא המילה הנזכרת כאן כי החמדה והתאוה ערלה ללב ומול הלב הוא שלא יחמוד ולא יתאוה וישוב האדם בזמן ההוא לאשר היה קודם חטאו של אדם הראשון שהיה עושה בטבעו מה שראוי לעשות ולא היה לו ברצונו דבר והפכו...!'

הרמב"ן מבאר שלכל אדם יש בחירה אם לעשות טוב או רע, והמטרה בזה כדי שיקבלו שכר או עונש על המעשים. אולם לימות המשיח, הבחירה לטוב תהיה מעצם טבעו של האדם ולא יהיה לאדם שום חפץ ורצון לעשות רע. וזהו עניין מילת ערלת הלב, שהחמדה והתאוה היא הערלה של הלב, ולעת"ל הקב"ה ימול את ערלה זו והאדם יחשוק בעשיית הטוב בלבד.

ואם כי הרמב"ן מבאר שמילת ערלת הלב הגמורה תהיה לעתיד לבוא, וכעת עדיין יש תאוה וחמדה לעשיית הרע, אולם מכ"מ בחודש אלול ניתן לזכות במידה מסוימת שהקב"ה ימול את לבבנו, וכפי שראינו בדברי הפוסקים שבאלול יש כח מיוחד של 'ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך', זאת אומרת שלפסוק הזה יש ג"כ משמעות מיוחדת השייכת לחודש אלול, ולא רק לעת"ל. ואמנם רק בימות המשיח תהיה מילת ערלת הלב בצורה מושלמת אך גם בחודש זה ניתן לזכות לכך בבחינה מסוימת.

והנה ישנם אנשים הטועים לחשוב, שבמסלול העומד כיום לפני בחור ישיבה ממוצע, אין לו בחירה עצמית. שהרי כולם הולכים לחיידר ולישיבה ולכולל, וברוב המקרים זה כלל לא תלוי ברצונו של הבחור, היכן היא, א"כ, נקודת הבחירה.

גישה זו היא טעות גמורה. נכון, לא תמיד יש בחירה האם ללכת לישיבה, אבל הבחירה היא כמה להתעלות בישיבה, אם להיות בן עליה או לא, אם להספיק יותר, אם להשקיע יותר וכו'. התפיסה כיום היא שטחית ממש עד שנדמה לאנשים שאם בחור לומד בישיבה ג' סדרים, כבר אין לו מה לעשות יותר. הלא התפקיד של בחור הוא להתעלות! לא להסתפק בדרישה הכללית אלא להשקיע את כל כוחותיו. וכשהבחור מנסה להתעלות יש לו הרבה נסיונות בדרכו, לכל אחד יש את נקודות הנסיון שלו.

כך מתבאר בדברי הגמ' במסכת חגיגה ט, ב 'אמר ליה בר הי להלל מאי דכתיב 'ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלקים לאשר לא עבדו', היינו צדיק היינו עובד אלקים היינו רשע היינו אשר לא עבדו, א"ל עבדו ולא עבדו תרוייהו צדיקי גמורי ניגהו ואינו דומה שונה פירקו מאה פעמים לשונה פירקו מאה אחד...!'

ביסוד החילוק בין תפילה בעלמא לבין סליחות

א. בדברי הלבוש דסליחות נתקנו כסדר התפילה

כתב השו"ע (תקפא, א) וז"ל, נוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך עד יום הכפורים. הגה: ומנהג בני אשכנז אינו כן וכו', ועומדים באשמורות לומר סליחות ביום א' שלפני ר"ה. ואם חל ראש השנה ב' (או) ג', אז מתחילין מיום א' שבוע שלפניו (מנהגים), ע"כ.

והנה ענין הסליחות אי"ז אמירת ובקשת תחנונים ודברי ריצוי ובקשה גרידא, אלא דין הסליחות הוא כדין תפילה עצמה, שתקנת וסדר אמירתם הוא כסדר וצורת התפילה עצמה, וכמבואר כ"ז בדברי הלבוש שם שביאר דהטעם שאומרים קדיש תתקבל לאחר הסליחות אפילו שבכל ימות השנה אין אומרים קדיש תתקבל אלא לאחר תפילת שמונה עשרה, שכן הוא משמעות הלשון 'תתקבל צלותיהון' הולך על התפילה, וסתם תפילה זו תפילת שמו"ע, **דשאני סדר הסליחות שנתקנו כולן על סדר התפילה של כל יום**, שהפסוקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי דזמרה, והסליחות עם י"ג מידות שאומרים בין כל אחת ואחת הם במקום תפילת שמו"ע שזה עיקר הסליחות, ואח"כ נופלים על פניהם כמו אחר כל התפילות, ולכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם תתקבל, כמו אחר גמר כל תפילות השנה, עכת"ד. ומבואר אם כן בדבריו שהסליחות יש בהם ענין של תפילה בפני"ע, והסליחות מקבילות ממש לעיקר התפילה. אכן נראה דאיכא חילוק בעיקר מהות התפילה בין הסליחות לשאר התפילות של כל ימות השנה כמו שיבואר.

ב. יסוד התפילה הוא להוריד את ההשפעה מלמעלה ללמטה

הנה בפרשת בראשית (ב, ה) כתיב "וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח כי לא המטיר ה' א-לוקים על הארץ ואדם אין לעבוד את האדמה". וברש"י שם מייתי את דברי הגמ' (חולין ס, א) 'ומה טעם לא המטיר לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין מכיר בטובתן של גשמים **וכשבא האדם וידע שהם צורך לעולם התפלל עליהם וירדו** וצמחו האילנות והדשאים'.

ובנצי"ב שם ביאר באריכות מ"ט בעינין לתפילת וצורך האדם כדי שירדו הגשמים, ותוכן דבריו הוא, שאע"פ שיש מצב שראוי שיגיע שפע לעולם, אך מ"מ אין השפע יורד מלמעלה למטה בפועל אלא ע"י צינור, וזו ענינה של התפילה שע"י יש צינור שדרכו יורד ומגיע כל השפע מלמעלה למטה, ולצורך זה היתה נצרכת תפילת האדם בתחילת הבריאה וכמבואר בגמ' הנ"ל, **מלמד שהיו עומדים על פתח הארץ עד שבא אדם הראשון והתפלל**. דתפילת האדם היתה נצרכת כדי להוציא את השפע מהכח אל הפועל, ולהצמיח מתוך האדמה את כל השפע שקיים כבר, עיי"ש בכ"ד.

ומבואר א"כ שאין ענינה של תפילה בעלמא להשפיע שפע חדש שלא היה קודם לכן, אלא שע"י נשפע השפע שכבר היה מוכן קודם לכן, ונראה דזה המכוון התפילה בכל ימות השנה, שהרי בראש השנה נגזר על העולם בכללות ובפרטות שיעור השפע של אותה שנה, ולאחר גז"ד שוב א"א לשנות מה שנגזר, [מלבד תפילה ותשובה של ציבור, כמבואר בר"ה (יז, ב)]. וכל ענין התפילה בשאר ימות השנה, הוא השפעת השפע לעולם בפועל והרי היא כצינור מלמעלה ללמטה, וכפי שיעור ההכנה שנועשית ע"י התפילה הרי כך הוא השיעור שנושפע עליו מלמעלה ללמטה, ועיין עוד בתוס' ר"ה (טז, א ד"ה כמאן) שכתבו בתו"ד, אהא דאמרין התם דכמאן מצלינן האידינא אקצירי ומריעי כר"י, היינו דוקא לגבי ברכת 'רפאנו', אבל הטעם דמצלינן 'ברכת השנים' הוא כמבואר התם (יז, ב), שאם פסקו בר"ה גשמים מועטין, מוריד להם הקב"ה אותו בזמן ובמקום שנוצרכים לו עיי"ש. ומבואר בזה כמש"נ דיסוד תפילה של כל השנה הוא להמשיך ולהוריד את השפע שנגזר מלמעלה, וכפי שיעור כח התפילה כך יש בה כח להוריד את השפע הנגזר באופן הנצרך.

ג. תפילת הימים נוראים הוא להפוך את מידת הדין למידת הרחמים

אכן תפילת ר"ה ויוה"כ היא בקשה ותחינה על עיקר שיעור השפע שיגיע לכ"א בפרטות ובכללות, וכפי שלימות מעשיו ועבודת תפילתו כך נקבע לו השפע העליון, וכל מאורעות שנה זו הן לטוב והן ח"ו למוטב, אך עיקר עבודת התפילה הוא לעורר מידת הרחמים לקבוע ולגזור עליו בפרט ובכלל, השפעה טובה יותר מכפי שמגיע לו לפי ערך מעשיו.

ובזה מבואר עוד ענין הסליחות, שעיקרם הוא אמירת י"ג מידות, ויסודם להפוך מידת הדין למידת הרחמים, וכדאמרין בר"ה (יז, ב) 'אמר רב יהודה ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם שנאמר הנה אנכי כורת ברית'. והיינו דע"י אמירת י"ג מידות נהפכת מידת הדין לרחמים.

ויש להוסיף עוד דאף שאין באמירת י"ג מידות שום בקשה שבח או הודאה אלא רק מידותיו של הקב"ה, אך מ"מ יש באמירתם סדר תפילה במסוים, וכמבואר בגמ' שם 'ויעבור ה' על פניו ויקרא אמר רבי יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה אמר לו כל זמן שישאל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם'. הרי להדיא 'דעשיית סדר זה' יש לו דין תפילה.

וגדר התפילה הוא כמש"כ רש"י שמות (לג יט ד"ה אני העביר וגו'), וז"ל, 'לפי שאני רוצה ללמדך סדר תפילה, שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל וכו', ללמדך סדר בקשת רחמים'. ומבואר בדבריו, שאין ענין ודין התפילה כדין תפילה בעלמא דילפינן לה מקרא ד"לעבדו בכל לבבכם", שבזה יש לנו סדר היאך נעשית עבודת התפילה שהיא קודם שבח ואח"כ בקשה ולאחריה הודאה וכמבואר ברמב"ם (תפילה א, ב), עיי"ש. אלא זהו סדר תפילה במסוים לעורר את מידת הרחמים על מידת הדין, שעיי"ז יוקבע לנו בגז"ד שפע והטבה למשך כל השנה.